

“Monte Castrelo” de Pelóu: Un Asitiamientu Prehistóricu de llarga perduración en Grandas de Salime. L’ocasu del paradigma castreñu d’aniciu romanu n’Asturies

Rubén Montes López • Susana Hevia González • Ángel Villa Valdés

Á. VILLA VALDÉS

Vista aérea del Monte Castrelo de Pelóu (Grandas de Salime)

A Benjamín Riopedre Mesa, «Benjamín de Alonso», compañeru y amigu, in memoriam.
Durante 15 años foi parte del equipu arqueolóxicu del Navia. La so xenerosidá y bon facer afaló de continu
a tolos que tuvimos la suerte de tenelu como compañeru de trabayu.

Mapa d'Asturies cola localización del Monte Castrelo de Pelou y d'otros castros nomaos en textu

DEBUXO: A. VILLA VALDÉS (2009)

La presencia humana de continuu nes tierres del altu Navia acredítase dende'l Neolíticu. La colonización, fai unos 6.000, d'esti territoriu coincide cola xeneralización d'anovaos modos de subsistencia basaos nes formes primitives d'actividá agrícola y ganadera, que foron a sustituir les milenaries estratexes basaes na recoyeta y la caza.

El testimoñu mejor documentáu d'esta presencia costituyenlu ensin dudal conxuntu de monumentos tumulares y megalíticos que s'alluguen cabu los itinerarios de la colonización, vies d'usu milenariu, delles de les cuales converxen, al traviés de los pasos de les xerres qu'embreden pelos cordales con trazáu aprosimáu Norte-Sur, nes penillaneres que dominen l'área central de lo que güei ye'l conceyu de Grandas de Salime. Trátase d'un territoriu estayáu en grandes llaneres de topografía bonaz y favorable pal desendolcu d'aquestes actividades agropastoriles añovales. Asina, dende l'entamu del IV mileniu testimúñase l'asitiamientu de comunidaes pioneres que dexaren como güelga de la so presencia les tumbes monumentales (Sánchez, 1999; Villa, 2009). Les principales concentraciones tumulares asitien na redolada de los núcleos de Xestoso, Cereixeira y Robledo, bien averao a lo que con posterioridá convertiríase nel asitiamientu castreñu de Monte Castrelo¹. La trescendencia de la conformación y el mantenimientu d'esti itinerariu amuesa ser crucial pal surdimientu d'asitiamientos estables na zona y va afitase con

rotundidá en momentos avanzaos de la nuesa Prehistoria Reciente. Mentantu'l Bronce Final esti camín taba plenamente inxeríu en circuitos d'intercambéu de más llargu algame yá que Grandas de Salime yera estación inevitable nel itinerariu que, trevesando la Cordalera Cantábrica, furニア los territorios de Lugo y Orense de productos cupríferos xeneraos nos bayurosos criaderos del Nalón (de Blas, 1992: 133).

Nestes circustancies, la fundación de recintos como'l Chao Samartín y el tratamiento monumental que-y dan al zarru de la so Acrópolis, xustamente contra l'año 800 e.C., supondría'l fitu nel paisax de la preeminencia social algá-

A. VILLA VALDÉS
Benjamín Mesa xuntu a Enrique Magadán n'El Chao Samartín

CATÁLOGU MUSÉU CHAO SAMARTÍN. JUANJO ARROJO

Pallstave con doble aniella y mazarota de fundición afayada nel Monte Castrelo de Pelou. Cedida pola familia Iglesias Martínez a José María Naverias, espónse güe nel Muséu Chao Samartín

d'un notable esfuerzu antrópicu que tamién foi necesariu pa iguar la zona d'habitación interior. N'efeutu, el fechu d'asitiase nun tarrén de cuesta mui pindio obligó, nun sólo a la escavación de dellos fuexos de defensa que lo aisllaren del so entornu inmediatu, sinón tamién al aterrazamiento del arispiu espaciu internu, que remata nun xerru que llevanta xustu enriba'l sitiú au se xunten los fuexos. La escavación de los fuexos féxose col emplegu de la fuerza hidráulica, pa lo que tuvieron que cavar sendos depósitos unos 200 m lladera enriba d'au surden delles canales (Villa, 1992: 223).

Alcontrámonos entós énte un recintu de dimensiones curties, d'unos 3.000 m² (sicasí, cuntando col perímetru

defensivu de les trincheres algámase'l doble d'esa superficie), d'asitiamientu emprunu y defenses construyíes con téuniques propies del trabayu mineru romanu o, polo menos, esta consideranza se tenía tradicionalmente. Estes circunstancies empobinaben indefectiblemente a interpretalu como una fundación altoimperial y a venceyalu a les esplotaciones auríferes qu'arramen pela rodiada y les sos correspondientes infraestructures hidráuliques. D'esta miente, el xacimientu inxeríase nel grupu de los que se nomaben *castros mineros* y el so allugamientu en forma desaverá xustificábase poles necesidaes d'una sociedá d'anovada complexidá que trayía al empar la resquiebra de la tradicional autosuficiencia y la xerarquización funcional de los asitiamientos. Esti plantegamientu camentaba pal Monte Castrelo de Pelou la xera de dar agospiu al personal especializáu nos trabayos mineros (Carrocera, 1990: 125; Sánchez- Palencia, 1995: 148; Perea & Sánchez-Palencia, 1995: 93) y cuadra de forma bien afayaíza con una de les hipótesis en boga per aquel entós, la que defendía'l profesor de la Universidá d'Uviéu Elías Carrocera, que sofitala una fundación nel sieglu I d.C. de los castros del occidente d'Asturies (Carrocera, 1995: 59). Nesti modelu interpretatiyu, les notices del afayu en castru o nel so alrodiu de pieces metáliques prehistóriques (Blas, 1991-92; Villa, 2009 b) y de numberariu romanu de cronoloxía baxuimperial (Gil et alii, 2000)³, yeran namái anécdotes que, pesie a dalguna

A. VILLA VALDÉS
Bruesa pulimentao de fibrolita. Afayu casual nel últimu cuartu del sieglu XIX de Benito Rodríguez de la Espieira y López, de la casería de Viladefondo, nel Monte Castrelo de Pelou.

8

Panorámica del Monte Castrelo de Pelou, na que son a vese los depósitos fechos na rimada y les canales qu'embredaren l'agua emplegao na excavación de los fuxos que llenden el recintu castreñu

A. VILLA VALDÉS

A. MENÉNDEZ GRANDA

Sección estratigráfica na que s'amuesa l'enanchamiento de la muria orixinal enriba l'atalaya que remata no cimero'l castru. La fecha calibrada, sacada del rellén d'enanchamiento de la muralla, alluga la obra orixinal ente finales de la Edá del Bronce y primera Edá del Fierro

pequeñu rellán que se llevanta penriba los fuexos, tenía l'enfotu d'obtener datos en cuenta de la rellación ente les defenses y l'espaciu intramuros que mos apurrieren un primer averamiento a la secuencia xeneral del, per aquel entós, inexploráu pobláu.

Enriba la cume'l cotaraxu, que tenía una superficie regularizao arrementes, allongábase una llinia de muralla d'unos 2,5 m d'anchor construyida a partir d'una parea doble de mampostería de pizarra con rellén amestáu de ripiu y tierra. Esti zarru primitivu, de traza paralela y un pocu retranquiada con respetu a la turria del fuxu, foi nun momentu posterior inxerida nuna estructura d'abondo más anchor fabricada a partir de un paramentu erixíu nel espaciu que, a mou de *berma*, permediaba ente la turria y el esterior del vieyu muriu y un rellén de bloques procedentes del esbarrumbe parcial d'aquella. Si esta interpretación ye cierta, la fecha (Cal BC 780-400)⁴ qu'apurriera una muestra procedente d'esti rellén, averiaríanos a la cronoloxía de la muralla antigua (Montes *et alii*, 2009: 316).

Del mesmu mou, conséñense igües empobinaes a reforzar el paramentu internu de la estructura per aciu ensin dulda d'asitiar nun tarrén mui emprunu. Les dataciones C14 finquen talos trabayos en momentos anteriores a los sieglos IV y III e.C.⁵ (*Ibidem*) y foron, en tou casu, contemporáneos de la construcción C-2, de planta circular namái escavada en parte.

• SONDEU 2

El sondéu 2 abrióse na terraza cimera del asitamientu, la que s'alluga al píal bastión. L'objetivu perseguiú yera la prospección d'una faza de condiciones favorables pa asitiar espacios d'habitación o asemeyaos. L'área de trabayu

abarcó un campu d'unos 100 m² y n'efeutu, identificáronse dos construcciones (C-1 y C-3) que comparten horizontes dataos na Edá del Fierro (Cal BC 420-200)⁶.

La mayor parte d'esi espaciu ocúpalu la singular cabana C-3, de planta elíptica con exa mayor N-S de llonxitú que perpasa los 12 m y exa pequena d'unos 6 m. El teitu l'edificiu fixérase col emplegu de dos sofitos, de los que quedaben como testemuñu xuru de la so presencia les bases alliniaes, de ralura permediada, allugaes na exa central. Nel so interior, documentáronse los vestixos d'un pavimentu n'usu durante'l sieglu I d.C., según afita'l rexistru de formes tempranes de *terra sigillata* hispánica y dellos materiales metálicos y epigráficos (Montes *et alii*, 2009: 316). Pol so

A. VILLA VALDÉS

Vista xeneral de l'atalaya dende l'oriente, nel punto onde se dixebran los fuexos arrodiando'l recintu amuralláu

A. MENÉNDEZ GRANDA

La estabilidá del paramentu internu de la muralla, peramenazao polo emprunu del tarrén, riquió iguar delles estructures escalonaes d'encontu

A. MENÉNDEZ GRANDA

Casa nº 2, de planta circular d'orixe prerromano (siegllos IV-III a.C.), llevantada'l pía de l'atalaya del castru

CECILIA BERLANGA & ESPERANZA MARTÍN

Planta xeneral del castru onde se conseñen los sectores escavaos o en procesu d'excavación

particular signifáu, hai que sulliñar ente otros afayos güei curiaos nel Muséu del castru de Chao Samartín, delles armes y un par d'inscripciones⁷.

Ente les primeres son especialmente valorables trés puñales, de los que dos arréyense a tipos d'armamentu mui arcaicu. El primeru, del que nun queda namái que'l mangu y l'aniciu la fueya, correspuende a una forma evolucionada de los puñales d'antenes propios de la Edá del Fierro. El mangu, fundíu en bronce, presenta los característicos remates d'antenes en forma de bastones de cuerpu prismáticu de cote ún al otru que se proyecen so'l puñu. Dambes guarniciones abracen la fueya forxada en fierro que se finca al puñu per aciu d'un espigu pasante y remacháu (Villa, 2009 c: 250-251). El segundu, ye una pieza de gran belleza formal y constitúi un tipu d'arma inéditu na panoplia de la dómina. Trátase d'un puñal de fueya forxada en fierro y mangu con pomu y cacha fundíos en bronce. El so cuerpu principal ábrese contra la fueya que remata en sendes moldures circulares, siendo maciza la que mira contra'l cote y con calaos curvillinios la que mira contra'l filu. El puñu remata nun discu caláu,inxertu na allongación aguyadada del cuerpu de la guarda. Sendes eses de volutes

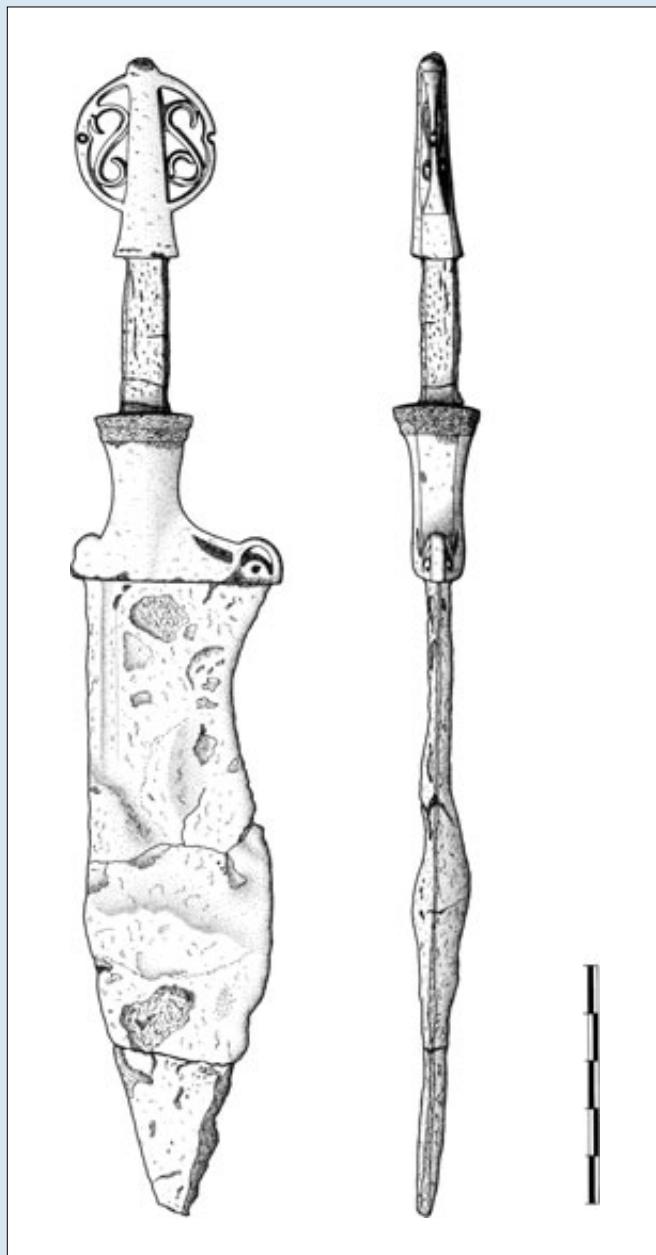
A. VILLA VALDÉS

Ente los edificios asoleyao ye de sulliñar esta gran cabana (C-3), de traza y dimensiones pareyes a les documentaes notros castros de la fastera, con fundación que se remonta a la Edá del Fierro; sicasí caltiúvose n'usu demientras el sieglu I d.C.

zarraes y simétriques acupen entrampos semicírculos, reproduciendo motivos comunes n'elementos metálicos documentaos na necrópolis celtibérica de La Osera (Ávila), ambiente nel qu'arramen los cuchielllos afalcataos. La fueya, de cote planu, tien un desendolcu d'entamu rectu que se pieslla con una llixera inflesión angular, lo qu'añidío al perfil sinuoso del filu, enforma amenorgáu nel tramu proximal de la fueya, evoca daqué semeyanza cola falcata ibérica (Villa, 2009 d: 254-255). El tercer exemplar ye una pieza canónica de la panoplia militar romana, un modelu de daga carauterístico del exércitu romanu nel sieglu I d.C. Trátase d'un puñal lexonario forxáu en fierro con mangu d'estructura tripartita y pomu rematáu en forma de «D» invertida. La fueya, estrencha, estilizada y de llombu oblicuu, describe colos sos cortes sinuosos un marcáu estrangulamientu central. Les afinidaes formales y de contestu ente esta daga y la que se descubriere nel castru de Corporales (Lleón) sunxeren la so pertenencia a un mesmu cuer-

pu d'exércitu, ye probable que de caballería (Villa & Expósito, 2009: 256-257).

Les ayalgues epigráfiques son d'un interés escepcional yá qu'a la inscripción nun sillarexu de piedra areñisco qu'informa de la categoría alministrativa que ye probable que tuviere l'asitiamientu (*castellum*) (Francisco & Villa, 2009: 244-245) súmase l'afayu estraordinariu d'un censu o *tabula censualis* (Villa *et alii*, 2005). Trátase d'un textu escrito en lletra cursivo, distribuyíu en trés columnes, que consiste nun llistáu de nomes de llectura abegosa en bona midida pol feble calcáu del *ductus* na piedra. En orixe, la *tabula* pudo recoyer de xuru un censu d'unos 45-50 individuos que, sacante ún d'ellos –*Antonius Capito*–, paez que tán representaos namái pol so *cognomen*. Ente los reconocíos con seguridá figuren: *Flavus*, *Lucius*, *Antonius*, *Fullonius*, *Fronto*, *Quintus*, *Quintinus*, *Lucianus*, *Septimus*, *Pambanus*, *Pontius*, *Flavianus*, *Sempronius*, *Ursinianus*, *Gemelus*, *Beduna*, *Maritimus* (2), *Calpurnius*, *Aemilianus* y *Sextus*. Esti docu-

DEBUXU: J. M. MON NAVEIRAS
Puñal con fueya de fierro y mangu fundiu en bronce rematáu con motivu circular.
De traza perarcaica, nun tien pareyu na panoplia de la Edá del Fierro o de dómina romana

mentu tan de sulliñar interprétese como un textu de calter alministrativu au se conseñen los individuos o grupos familiares sometíos a tributu nel territoriu venceyáu al propiu castru o *castellum*. La expresión «*et filius posuerunt frugem*» referíó a ún de los nomes paez indicar que'l pagu podía habese fecho, alcuando, n'especie o, quiciabes, mediante prestación de servicios nes importantes explotaciones auríferes de la contornada. Los furacos distribuyíos nos cantos de la pieza indiquen que tuvo espuesta (Francisco *et alii*, 2009: 258-259).

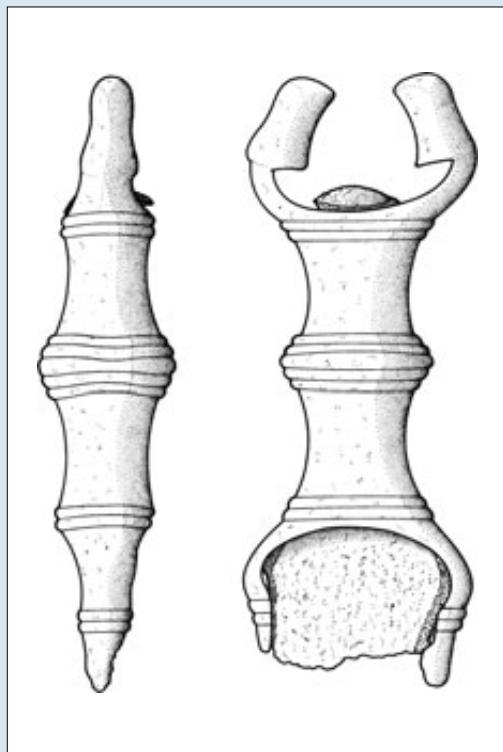
Pesie d'esti relativamente abondosu repertoriu material altuimperial, nel sector ocupáu por C-3 y embaxo'l suelu

CATÁLOGU MUSÉU CHAO SAMARTÍN. JUANJO ARROJO

referíu, conseñárense evidencies qu'amuesen una mayor antigüedad nel usu d'esti espaciu. Referímonos a dellos furacos cavaos direutamente nel sustratu y tapecíos embaxo'l pavimenu (Montes *et alii*, 2009: 317). Anque nun conocemos la so funcionalidá y cronoloxía, ye verosímil venceyálos a los horizontes antiguos detectaos n'otros sectores.

Pa finar, l'ayalga de trés monedes baxuimperiales nel rellén de una cárcova que cincó al suelu altuimperial, vuelve tornanos a los ñicios apuntaos pol descubrimientu de delles pieces de numberariu de la mesma dómina (Gil *et alii*, 2000) y asoleyá una ocupación tardiega, confirmada posteriormente n'otros sectores del recintu. Trátase d'un

DEBUXU: J. M. MON NAVEIRAS

A. VILLA VALDÉS

Na panoplia recuperada en Monte Castrelo nos sos horizontes altoimperiales (sieglu I d.C.) conviven armes xenuinamente romanes con piezas de traza perarcaica, magar que tipolóxicamente evolucionaes, como'l puñal d'antenes de la semeya

antoninianu de Salomina del 257-258 d.C, otra pieza de Constantino acuñada en *Ticium* ente la seronda del 307 y la primavera del 308 d.C. y la cabera, otra de Licinio acuñada en Roma nel añu 313 d.C.

• SONDEU 3

Esti sondéu foi una ampliación del sondéu 2 fechu col enfotu d'asoleyar dafechu la cabana descubierta nún de los

sos márخenes y de la que malapenes fuéremos a documentar la zona la puerte. Esta construcción (C-1) presenta una planta cuásique rectangular con esquines arrondiaes de dimensiones pequenes (3 m de llargo y dalgo más de 2 m d'anchor). La so irregularidá morfoloxica ye per aciu de tou un historial de reformes qu'entamara con un debuxu orixinariu de traza circular, datable acordies coles feches calibraes, na segunda Edá del Fierro (Cal BC 420-200)⁸, terminando fosilizada d'esti calter tres de la etapa altoimperial (Montes *et alii*, 2009: 317).

Ente'l repertoriu material recuperáu hai que remarcar una colección cerámica daqué abondosa que de primeires déxanos averanos a les

sos carauterístiques xenerales. Los niveles antiguos, muncho menos bayurosos, apúrrennos un curtio elenco que, no obstante, ye a venceyase colo yá conocío nos momentos posteriores de la Edá del Fierro n'otros castros del alrodiu como El Chao Samartín y Os Castros de Taramundi (Villa, 2008: 759), con producciones mayormente lises fabricaes a man, acabaoas espatulaos o bruñíos y perfiles zarraos remataos en bordes cenciellos curvos polo xeneral

CATÁLOGU MUSÉU CHAO SAMARTÍN. JUANJO ARROJO

Tabula censualis. Censu inscritu en pizarra (330 x 270 mm) nel que se numberaben ente 45-50 individuos o families cuyu tributu a la civitas con capital n'Ocela (Chao Samartín) alministrábase dende'l castelum de Pelou. A mandrecha, un detalle de la mesma

y esvasaos. Polo que se refier al repertoriu recuperáu nos niveles altuimperiales, identifícase un elenco domináu por un aire arcaicu bien marcáu. Esta carauterística, que lo arreya al mundu indíxena, xuníos a la presencia rala de dalgún qu'otru tipu que correspuende neto a series altuimperiales, afala a la so datación xenérica nel sieglu I d.C. Ente les morfoloxíes reconocibles podemos referinos a pieces aisllaes como una xarrina facetada del tipu de les documentaes n'El Chao Samartín (Montes, 2009 a: 310-311), frecuentes nel repertoriu altuimperial astur cismonstanu d'estes feches (Montes, 2005). Tán presentes tamién del mesmu mou les escudielles engobaes, morfotipu perfechamente estandarizáu que constitúi ún de los modelos más carauterísticos (Montes, 2009 b: 444-445; Hevia & Montes, 2010: 135-138) de la cerámica de producción

llucense dende lo cabero'l sieglu I d.C. (Alcorta, 2001: 312-324). Daqué asemeyao pue dicise de la presencia de cazuelas baxes de fondu pándanu (Hevia, 2009 a: 454-455; Hevia & Montes, 2010: 155-157). Xuntu a estos formes seriales alcontrámonos con morfoloxíes y decoraciones qu'espeyen la síntesis del aniciu de la tradición alfarera llariega coles nueves aportaciones, casu de les llamaes olles globulares con bandes decoraes, pieces con un llinguax decorativu organizáu en franxes nes que se repiten barrocamente los orniatos carauterísticos del momentu, como los temes d'arqueríes estampillaes o les alliniaciones de puntos impresos (Hevia, 2009 b: 354-355; Hevia & Montes, 2010: 80-83).

• SONDEU 5

Con esti sondéu buscábbase un averamiento prospectivu a la terraza central del recintu. L'espaciu de primeres esploráu foi enanchándose pasu ente pasu, hasta abarcar

DEBUXU: MIGUEL ÁNGEL LÓPEZ MARCOSS
Daga lexonaria carauterística del sieglu I d.C. Con un paralelu mui asemeyáu nel castru lleonés de Corporales, pudo tratase, na opinión de Carmelo Fernández, d'un arma de caballería

CATÁLOGU MUSÉU CHAO SAMARTÍN. JUANJO ARROJO

el sondéu 3 y convertise na referencia fundamental hasta la campaña de 2006, l'añu posteru d'escavación nel castru.

Nesti ampliu sector documentáronse delles construcciones, de calter, funcionalidá y cronoloxía variaes. En primer llugar, destaca la presencia d'una gran cadarma maciza de planta rectangular de 11 x 7,5 m llevantada nel sitiú d'accusu al recintu. La so construcción emplega murios de mampostería irregular de pizarra que caltienen un rellén de grandes bloques pétreos allugaos n'horizontal, nel que se llanten pasantes lígneos col envís de correir el puxu llateral (Montes et alii, 2009: 317). A la so interpretación, que paez indubiable, como turrexón (Villa, 2007a: 211), hai que sumá-y la modernidá relativa que-y asigna la so posición estratigráfica y la referencia absoluta que supón el rexistru nel so rellén de delles monedes qu'amuesen la so vixencia nel sieglu III o primer metá del IV d.C.⁹

INSCRIPCIÓN CENSAL

Flavinus	Torgalinus?	Pambanus
Antio_ _vs	Lucius	Pontius
Flavus	Antonius	Flavianus
	Fullonius	Duanus (o Duavus), et
	Qvintin_ _-	<i>filius posuerunt frugem</i> ⁺
	Frontiñy	Sempronius
	Fronto	Lucius
	Mussora?	Ursinianus
	Quintus	Gemelus
	Quintinus	Beduna
	Lucianus	Maritumus
	Septumus	Maritumus
		Fluginus / Fluvinus (o Flavinus)
		Antonius Capito
		Calpurnius
		AEmilianus
		Sextus

• *Tabula censualis* del Monte Castrelo (s. I d.C.). Lectura provisional, en revisión, de les pallabres llexibles segúن J. de Francisco y G. Alföldy

A. VILLA VALDÉS

Epígrafe nun sillar de piedra areñisco nel que se fai referencia al CASTELVM, unidad alministrativa menor de la civitas, cola que podría identificase'l Monte Castrelo de Pelou

el selláu, al xubir la cota de circulación interna, del fornu vieyu y la caldera, que ye agora desplazada a una posición llateral que nun ye vezu, pa ello faise un rebaxe nel sustratu de la peña y llevántense murios de mampostería qu'en convxuntu llenden una estructura de 1,28 m de llonxitú por 0,55 m d'anchor (Villa, 2007b: 80).

Les dataciones C-14 de muestras sacaes nos horizontes que sellaben la ruina l'edificiu asitienu en cronoloxíes fundacionales de la Edá del Fierro, probablemente contra finales del sieglu V o entamos del IV e.C. (Cal BC 790-500 / Cal BC 460-430; Cal BC 420-200; Cal BC 400-110).

Rimada abaxo y al nordeste d'esti edificiu identificóse la trayectoria oblicua respeutu a la cuesta d'una llinia de muriu d'estructura compartimentada. Esti calter vencéyala

A. VILLA VALDÉS

Espaciu ocupáu pola cabana C-1 na que, amás de les sucesives reformes, son a vese los restos d'otra estructura subxacente. Al fondu, Pepe «El Ferreiro» señalando'l supuestu llugar de los afayos decimonónicos

A. VILLA VALDÉS

*Sondéu 5 nel que foi recuperada una secuencia constructiva que s'allonga dende, polo menos, la primer Edá del Fierro hasta dómina romana avanzao.
Na imaxe puen vese dellos aterrazamientos primitivos, el testeru la sauna y les fortificaciones de la Edá del Fierro,
les igües romanes y, pa finar el turrexón construyíu nel Baxu Imperiu*

al modelu de muralla de módulos triunfante na poliorcética castreña asturiana na segunda Edá del Fierro (Camino, 2000; Berrocal *et al.*, 2002; Villa, 2007a). Nos cuatro módulos identificaos, d'unos 5-6 m de desendolcu llonxitudinal y d'unos 2,5 m d'anchor, obsérvense marques irrefutables de varies refechures, la postrera d'elles faese en plena dómina altuimperial, segúن demuestren determinaos materiales calteníos nos sos rellenos y ciertes evidencies estratigráfiques (Montes *et alii*, 2009: 318-319). (26)

Nel espaciu estramuros, al pía de la muralla de módu-los, identificóse un fondu de cabana perteneciente a una construcción de traza elíptica o ovalada tarazada pola pista qu'arrodiá'l xacimientu. Les dataciones radiométriques, procedentes mesmo del llar de la cabana, como d'horizontes darréu posteriores a la so amortización, apúrrennos feches que dexen afitar que taba n'usu a lo cabero de la Edá del Fierro (siegos II-I e.C.)¹¹.

P'afechar, constátase la esistencia d'un camín d'accusu-

al recintu, qu'igua pasu pente les defenses pa embendar contra'l suroeste ente les construcciones C-3 y C-1. El vial, pavimentáu con chapacuña, cuerre al pía de la fachada oriental del turrexón, tando flanquiáu pel otru llau por una fortificación cuya excavación malpenes si acaba d'entamar. Ye incuestionable'l so venceyu col caseríu castreñu d'orixe prerromano, la so posible superposición a una traza anterior del camín y la so inequívoca anterioridá al torrixón baxuimperial que se superpón a parte del trazáu primixe- niu (Montes *et alii*, 2009: 319-320). (27)

SECUENCIA HESTÓRICA

La excavación en Monte Castrelo de Pelou permitió la recuperación d'una secuencia estratigráfica de llarga duración que, magar que nos decatemos de lo acutao que ye polo poco esplorao y el fechu de que la investigación tea

A. MENÉNDEZ GRANDA

Ábside d'un edificiu termal indíxena o sauna castreña. Foi construyíu na Edá del Fierro y respuende a un modelu arquitectónico común nos castros del valle del Navia. Bona parte de la so cadarma valtárarse pola construcción de fortificaciones posteriores

inda en cursu, déxanos afilvanar unes conclusiones xenerales y plantegar una periodización preliminar.

D'entamu, ye necesario sulliñar ciertes referencies cronolóxiques aportaes pol procesamiento de delles muestras que nos apurrieren feches calibraes de notabilísima antigüedad (BC 1510-1190 y BC 1390-1010) (Villa, 2007c: 51)¹². Magar que camentemos que se corresponden con horizontes anteriores a cualquier níciu constructivu, la recurrencia nel rexistru de niveles aprosimadamente coetáneos n'otros poblaos castreños como El Chao Samartín (Villa, 2007c: 51) o La Campa Torres (Maya & Cuesta, 2001: 28) y la inercia afitada na ocupación de los asitiamientos sunxe la so posible frecuentación en tiempos perantiguos, anteriores al surdimientu de los primeros recintos fortificaos a lo cabero de la Edá del Bronce y na alborada de la Edá del Fierro (Villa, 2007c: 27).

• **FASE I. ¿BRONCE FINAL / PRIMERA EDÁ DEL FIERRO? (SIGLOS VIII-VI e.C.)**

El rexistru de determinaos vestixos constructivos anteriores a los horizontes de la Segunda Edá del Fierro, magar que de calter y cronoloxía absoluta perabegosos de precisar, supón un níciu bien fundamentáu de la esistencia de niveles pareyos a los yá conocíos n'otros castros como El Chao Samartín (Villa & Cabo, 2003); La Forca, nel conceyu Grau (Camino *et alii* 2009); Os Castros de Taramundi (Villa, 2002; Menéndez & Villa, 2009); El Picón, en Tapia (Villa, 2008) o'l castru San Chuis, n'Allande); xustamente les primeres feches Carbono 14 d'esti último (Cuesta *et alii*, 1996), d'asignación estratigráfica non precisa, alcuentren agora sofitu nes obteníes en contestos estratigráficos bien definíos venceyaos al orixe ya igua de les fortificaciones (Villa & Menéndez, e.p.).

S. HEVIA GONZÁLEZ

*Murueques del santuariu castreñu (siegllos V-IV a.C.) soterráu por fortificaciones posteriores.
Son a apreciase de mou bultable les dos fases de la construcción*

• FASE II. SEGUNDA EDÁ DEL FIERRO (SIEGLLOS V/IV-I e.C.)

Anque les escavaciones espeyen la gran complexidá de la hestoria constructiva del asitiamientu nesti periodu, con fondes tresformaciones que cinquen al espaciu castreñu enantes de la presencia romana, queda afitao la so identificación con un castru típicu onde'l caseríu conformáu poles carauterístiques cabanes de planta circular o oblonga, vese interrumpíu namái pola presencia de dos de los tipos d'edificios que s'amuesen como paradigmáticos de l'arquitectura castreña prerromana. Referímonos, en primer llugar, a la sauna, construyida nun momentu tempranu d'es-

Piedres tallaes con sogueaos, motivu común nel repertoriu ornamental de los balnearios castreños portugueses o «pedras formosas». A nun desdexar la so procedencia de la sauna valtada nun sitiú averáu al so afayu

ta fase, del mesmu xeitu qu'o curriera n'otros poblaos como Cuaña, Pendia o El Chao Samartín (Villa, 2007b). N'efeutu, dende'l sieglu IV e.C., xeneralizase nos poblaos fortificaos del Navia y del Eo¹³ la presencia d'esti modelu estereotipáu d'edificiu destináu al bañu ritual de vapor. Nun tien que desdexase, que los restos de talla helicoidal y sogueaos afayaos nel so alrodiu pudieren venir de la sauna valtada. Magar que les estratigrafías nun son determinantes dao el calter residual de les pieces, ye verosímil la so integración na arquitectura orixinal del primitivu balneariu castreñu, yá que los

MUSÉU CHAO SAMARTÍN. JUANJO ARROJO

Cachín d'un asa o tirador d'un cascú romanu fundiu en bronce

debuxos tán tooos ellos presentes y destacaos nes perafamaes *pedras formosas* portuguesas. Como propunxéremos recién¹⁴, eses grafíes podríen tar representando, más allá de soluciones estrictamente decorativas, l'alegoría mesma de la divinidá cuyo venceyu col mediú acuáticu y sobremanera col fluvial atropa ca vegada más argumentos nel rexistru estrictamente arqueolóxicu. Convién recordar nesi sen la integración d'estos «signos» nel programa ornamental de les creaciones muebles más remarcables de la metalurxa y la orfebrería castreña asturiana como son les

MUSÉU CHAO SAMARTÍN. JUANJO ARROJO & A. VILLA VALDES

Fíbulas n'omega recuperaes en horizontes del sieglu I d.C.
El so orixe allúgase nel Noroeste na Edá del Fierro, magar que
se caltendríen n'usu con gran éxitu na dómina romana

tres diademes-cinchu y el broche d'A Veiga, les diademes con guerreros de Moñes, qu'acostinen un excepcional relatu escatolóxicu allugáu nun ambiente acuáticu, les arracades d'El Chao Samartín y El Castello de Berducedo o na decoración de les *sítules* o calderes de bronce d'usu ritual (Villa 2010 c).

Goció esti edificiu d'una posición privilexada, respetu a la entrada nel recintu y al restu'l caserío, que vien a caracterizar l'allugamientu urbanu de les restantes saunes castreñas asina como l'asociación espacial al otru edificiu destacáu nel espaciu intramuros. Referímonos a la gran cabana o casa de conceyu asemeyada a les escavaes en Pendia, El Chao Samartín o Taramundi (Villa, 2010 b).

L'afayu de construcciones doméstiques nel espaciu extramuros plantega entrugues d'abondo interés en cuenta d'afitar les llendes orixinales del asentiamientu. En primer llugar, fai verosímil la esistencia d'una llinia de muralla adelantada que zarre un espaciu de mayor amplitú pela so falguera septentrional. Per otru llau sunxe posibilidaes que perpasen l'ámbitu local, pues afalen inclusu a cuestionar la cronoloxía de les infraestructures hidráuliques emplegaes pa la escavación de los fuexos: ¿Ye posible que les téuniques hasta agora consideraes siempres como propies de la ingeniería romana fueren yá emplegaes pola población llocal sieglos enantes de la conquista? Lo cierto ye qu'estudios recién demuestren l'aplicación de la fuerza hidráulica en trabayos mineros d'aluvión na Galia por parte de les comunidaes prerromanas (Domergue et alii, 2006) asina como'l conocimiento de téuniques complexes de saca de mineral por parte de los mineros astures que beneficiaron los xacimientos auríferos del conceyu Miranda durante los sieglos III-I e.C. (Villa, 2010c).

• FASE III. PERIODU ALTUIMPERIAL: BAXO LA TUTELA MILITAR (SIEGLU I d.C.)

Pa esta dómina disponemos d'evidencies de la ocupación de la mayor parte del caserío investigáu nel interior del recintu, asina como del tránsitu pel vial d'accusu y del usu de la muralla modular. Ye xustamente la presencia de esta llinia defensiva y la so modernidá con respetu a una de les cabanes de la Edá del Fierro la que nos empobina a considerar la reducción del tarrén ocupáu en tiempos altuimperiales. La posibilidá d'esti amenorgamientu espacial encartaría col calter militar d'esta ocupación del sieglu I d.C., sofitao por un repertoriu material ente'l que ye de remarcar l'armamentu yá comentao y otres pieces del equipamiento militar como un asa de cascú (Expósito & Villa, 2009: 266-267), dellos brazaletes (García & Villa, 2009: 272-273) y les referíes inscripciones administratives. Un contestu nel que nun estraña l'afayu d'un bon conxuntu de fibules n'omega y un magníficu perendengue d'oru fabricáu a par-

CATALOGU MUSÉU CHAO SAMARTÍN. JUANJO ARROJO

Pieces fundíes en bronce, d'aniciu interpretaes como brazaletes (s. I d.C.).

Foron estudiaes por O. García Vuelta qu'empondera
la so orixinalidá tipolóxica

Valdés nel RIDEA el 3 d'avientu de 2009, de próxima publicación.

¹⁶ Baste como exemplu la información recogida en relación col Castru de Cuaña na páxina oficial del Gobiernu del Princípu d'Asturias, <http://tematico.asturias.es/cultura/yacimientos/castrocoana.html>:

«El Castelón o Castrillón, como se denominaba en la zona, se encuentra situado en la localidad de Villacondide, concejo de Coaña. [...] Si bien es cierto que nunca se dudó de la romanización del castro, acreditada por numerosos materiales importados como cerámicas finas, vidrios, monedas, etc. hallados en las excavaciones, durante mucho tiempo se supuso un origen anterior y, de una u otra manera, su relación con los influjos célticos. Con la documentación hoy conocida y tras las más recientes investigaciones parece incontrovertible que la configuración que presenta el poblado es de época posterior a la conquista romana, con un momento de mayor vitalidad en la segunda mitad del siglo I d. C., para decaer a lo largo del siglo II, si bien pudo pervivir parcialmente».

BIBLIOGRAFÍA

ALCORTA IRASTORZA, E. J. (2001): *Lucus Augusti II. La cerámica común romana de cocina y mesa hallada en las excavaciones de la ciudad*, Fundación Pedro Barrié de la Maza.

BERROCAL RANGEL, L.; MARTÍNEZ SECO, P.; RUIZ TRIVIÑO, C. (2002): *El Castiellu de Llagú. Un castro astur en los orígenes de Oviedo*. Bibliotheca Archaeologica Hispana 13. Madrid.

BLAS CORTINA, M. A. DE (1991-1992): «Nuevos testimonios metalúrgicos de la Edad del Bronce en el centro-occidente de la región cantábrica», en *Veleia* 8-9, pp. 109-137. Vitoria.

CAMINO MAYOR, J. (2000): «Las murallas compartimentadas en los castros de Asturias: bases para un debate», en *Archivo Español de Arqueología* 73, pp. 27-42. Instituto de Historia CSIC. Madrid.

CAMINO MAYOR, J.; ESTRADA GARCÍA, R. & VINIEGRA PACHECO, Y. (2009): «El castro inacabado de La Forca (Grado, Asturias). Un dominio territorial frustrado», en *Trabajos de Prehistoria* 66, nº1. CSIC. Madrid., 145-159.

CARROCERA FERNÁNDEZ, E. (1990): «La Cultura Castreña en Asturias» en *Historia de Asturias I: Prehistoria-Historia Antigua*, pp. 121-136. Editorial Prensa Asturiana S. A.

CARROCERA FERNÁNDEZ, E. (1995): «El territorio de los astures: los castros» en *Astures. Pueblos y culturas en la frontera del imperio romano*, pp. 53-65. Asociación Astures-Gran Encyclopédia Asturiana. Xixón.

A. VILLA VALDÉS

El camín d'accusu al recintu embreda per un pasu estrenchu ente fortificaciones per entrambos llaos, solláu de chapacuña o enllabanáu acordies colo cuestu del tarrén

Belenos
FUNDACIÓN

Asturies

MEMORIA ENCESA D'UN PAÍS

**"Monte Castrelo" de Pelou
(Piloña) • Los primeros colonos
al estudiu del llinu n'Asturies
asturiano tradicional**

(Grandas de Salime) • El Faunu de Moñes
Asturianos de Norteamérica • Aportaciones
• L'acebu, abellugu na viesca • L'Alfarería
• La gueite ribera • L'estoxu • Cartafueyos de Belenos

Número 30

Preciu: 15€